

G A R O A

(JARRAIPENA)

V

AZOKA TA DEMA

Azoka ta dema zalea da euskaldun basetsetarra. Etengabeko lanean egongo da iru edo lau aste osoan azokaren pozarekiñ, baña etzaiozute azokaren itšaropenik kendu, bada orduan egoak moztutako tšoria bezela galdituko zaitzute, jangar ta nakar, abaildua ta ezertarako eza.

Azoka da, menditarrentzat, ez bakarrik salerosketako garaia, baita ere albisteak jakiteko era ederra, lagun arterako beta egokia, jan eda nerako epe gozoa, atsedeen ordurik onen onena.

Gauza oiek guztiak bear ditu gizonak noizean beiñ, ta gure baserri-tarrak iñork baño geiago noski.

Ezta padartzarako (1) jaio, bakartasunean bizi bada ere. Paduak (2) eztu izutzen, baño gogait eragiten dio. Mendan dauka kabi maitea, baño be aldietan biotzak eskatzen dion jolas deigarria. Atzeka, lotua, itz gutšikoa dirudi ezesañun ta andikien aurrean, baño iztuna, edegia, ausarta da bere ideko adiskidien ondoan.

Esan dezatela Tolosa, Billaranka, Billarreal, Zumarraga, Mondragoi, Bergara, Elgoibar ta Azpeitikoak, bada erri oietan izaten dira batez ere Gipuzkoako azoka ta demarik izentsuenak, eta bertan agertzen da gure mendi-gizona bera dan bezela, batere estalki gabe, anima guztia garbiro ikusten zaiola.

(1) Padartza- *Eremitazgo*.

(2) Padua- *Desierto*.

Nai ta naiezkoak dira Euskalerriko azokak eta ongarriak gañera uri ta etšadi askorentzat, baño ¿ta demak? Ez ongarri, ez nai ta naiezko, baserritarren gogokoak izanarren.

Bai gogokoak, bai oriše. Eztago dema bezelako akullurik nekazaririk tšepel, nagi ta geldoena dendatzeko. Naiz dala aberien ari topeka, ollar borroka edo idi dema, naiz dala gizasemien zama jasotze, lasterketa edo aizkora jolasa, oso aurretiaz jakiñ oidute noiz, nondik, nortara edo non, zeintzuk eta zergatik izango duten demaren bat; biltzen dira gero sagardotegi edo ardangeletan albiste berriak entzun ta esatera; jartzen dira orkoaren edo emengoaren alde, aide, auzo edo esagunak diralako bakarrik edo apostularien indar, mendu ta almenak obeto dakizkitelako; jasotzen du batak bere gizon autua Ernio baño gorago ta jetšitzen du besteak itšasoko ondarretaraño; asten dira mingarizko itzak alkarri esaten; berotzen dira ezta-baida zitalean irri ta ziri dabiltzala; suak artzen ditu geiegizko jardun garratz amaigabean; jokutzen dituzte bero beroan aldean dituzten tšanpon guztiak; ipintzen dituzte urlia edo zendiaren eskuetan dema egiñ arteraiño, ta ainbeste bidar gogoratu zaieten tšango aldia datorrenean, apostu jakiñ orretako egun andi alaia zabaltzen danean, goiztšoago jaiki, etšeko lanak zerbait egiñ, igandietako jantziak soñean jarri, aldiran diru apurrak sakelean sartu emakumien išilik, eta badijoaz onekako edo alako errira gasteak eta zarkoteak, erkiñak eta kankalluak, jolas-naikoak eta jokalariaik, burutsuak eta buru gabeak, alderdi bateko ta besteko gaitasunak neurtzen dakizkitenak eta biotzak dion aldera itšu itšuan daudenak, bide zabaletan aurrera, bide ziorretan barruna, mendian gora, basotik bera, zelai erditik zear, soro ertzetik aldemenka, amilla mengelak sorbalдан dituztela, makillatšoak eskuetan daramazkitela, biotzaren leiaz osoro beterik, barruko azkortasuna ezin gorderik, arro, artega, esale ta ameslari, zezenetara baño erre-zago, eztaietara baño gogotsuago, umeak gozotegira baño pozago, abere ospatsuen indarra edo gizon trebien adorea zelai edo enparantzaren erdian ikusteko asmoetan.

Done Tomas egun batean Mondragoira joan bearra izan nuan. Azoka eguna zan ta egunik audienetakoa. ¡Zazpi milla aingeru! Bazan uri artako kale arietan itzotsa, zaratea, iškanbilla ta nastea galanki. Egurrez tontorturako gurdiak, errenkاداتik ertenda, urrengoai ibillera galera-razitzen; atzetik zetozen itzaiak, mendian bezela oi u egiñaz, beren uztarrientzat biderik ezin edekita; jolasbilla edo apostura bakarrik joan ziran gizonak, ardangeletako ateaurrean, betiko leloari utzi gabe, alkarri ardoa eskeiñtzen; artu-emanera zijoazen emakumeak, beso ta buru otarraz beterik, zerbait galdu etzezen, alderdi guztietara begiraka ernai; leio burnietan lotutako beiak ausnarrean, kalearen erdia beren-

tzat bear zutela; idizko edo biantša gaste izuliak, atzeraka ta alboraka zalaparta gogorrean, enparantzaruntz iñola ere joan nai ezik; patšadako asto zamatuak, nunbaitetik sartu bearrean, aldementako guztiai bul-tzaka; tšerrikume pizkor urduriak, beren taldetatik arrapaladan iges eginda, gizatar-tean edo aberien anketan usaia, nik eztakit zenbat tresna, ele, gizadi ta lazka ikusi nituan enparantzarako bidean. Edonun zegoan traba, ezia ta eragozkelt; non-nai adarkada edo ostikada baten arriskua; baster guztietatik entzuten zan oo ta aida, arre ta iso, jeup eta kaišio, alajaña ta arraiopola, aspaldikoa ta lagun zarra, tšintšarria, kurrinka, orroa, marrua, arrana ta arrantza.

Lan andiak izan nituan enparantza igarotzen.

Antšen zegoan azoka. Bertan zeuden salgai baserritarrak ekarritako edo baserrietan geienbat bear izaten diran gauzak. Alderdi batean, arto ta gari, baba beltz, zuri ta gorri, intšaur ta gaztañak zorroetan; udare, sagar, asi, landare, urdai, urdaiazpiko, lukainka, gaztai, arrauts, ollo, ollar iraindu (1), ollanda ta ollazkoak otarretan edo lurean zabal zabalik; oial, tšapel, zapata, galtzerdi, mantar, soka, abarka larru, kopetako, paela, tupiñ, pertza, lai, sega, itari, atšur ta aizkorak mai gañetan, edo agatšoetan esekita.

Emakume saltzalle la erosleak, jarrita edo zutik, ari ziran ekiñean beren gauzak gora jasotzen edo bera bota naian, era ta gogoa zetorkioten bezela.

— ¿Zer? Eztakitala nik gaztaña zer dan uste aldezu? Au ezta bizkai gaztaña, au amalatz erdi ustela da.

— ¡Jas! Ori-re esan. Gaztaña zindoagorik...

— ¿Eta au zindoa alda?

— Bat edo bestek ez-tu ezer esan nai, emakumea. Bai, kendu zaiozu azala, ikusi zaiozu mintza. Gurean eztago amalatzik, gurean bizkai gaztaña, ibarbeltza la tšapardoa baño besterik ezta.

— Zerori zera zu naikoa tšapardo. Tira, danak eramatera ¿zenbatean emango dirazu?

.....
— Ara erege sagar ederrak.

— Burdintšak nai nituzke, gaišoentzakoak,

— Burdintšarik eztaukat, baño bai urtebiak, kanpandojak, altšondoak... Danak dira onak, naiz erreta naiz gordiñik jateko. Artu itzatzu kanpandojak.

— ¡Bai kaskarrak!

(1) Ollar iraindu — *Capón*.

— ¿Kaskarrak, ukabilla beste badirata?

— Ukabilla nolakoa dan.

— Beti andia, euskaldunarena bada. Atšurrak eta laiak zabaltzen ditu eskuak galanki. ¿Zenbat ipiñiko dizkitzut?

.....

— ¿Ollazkorik bear aldezu, andrea?

— Ez, *kapoi* batzuen billa nabill.

— Ikusi zaizkidatzu auek, artu zaizkidatzu eskuetan; badira amalau libra gutšienez.

— ¿Ze amalau libra gero, ezurra ta azala besterik eztauketa?

— ¿Nai dezu amabi baietz?

— ¿Nai dezu ezetz?

— Pillumena, ekatzu pišu ori.

.....

Emakume saltzalleakin baiera jarrita ikusi nuan Zabaletako Ana Josepa, illuntšo, aserre antzean, ia iñori itzik egiñ nai ezta, arrautsa-ollazko batzuek saldu naian. ¿Zer ote zuan aiñ muker egoteko? Gerošego jakingo degu.

Beste alderdi batean agiri ziran tšerri ta abelgorri talde andiak. Bazeukaten gizonak naikoa zer ikusi. Urdama (1) nagi narrasak, ume pilla guri politak, aketz gaste gogor sendoak, zezenko eder bizi mamin tsuak, uriuš egoki garbi tšukunak, esne-bei gizen ta bikañak... danetik zegoan elea ugari, oso ugari baña.

Entzutekoak ziran baserritarren galdeak, abere jabien erantzuerak eta guztien gogozko goramenak.

Tšal baten ondoan:

— Biantša polita dezu, adiskidea.

— Bai, ama ere eztu onek edonolakoa.

— ¿Zenbat erralde bezela izango da?

— Ogetamaseitik berrogeira.

— ¿Orrenbeste?... ¿Noiz jaio zan?

— Biar izango ditu amairu illabete.

(Alderdi guztietak begiratuaz.)

— Itšurazkoa da. Eztu aitzekiarik...

(Egon egon egin da).

— ¿Saltzeko aldezu?

— Uste orretan ekarri det. Etšean beste zazpi bei badauzkaguta...

— ¿Zenbatean?

(1) Urdama, tšerrama — *Cerda con crias*.

— Garestitšo. Jatorri onekoa nola baidan... Orainñsere unen amak sei pitšarro esne emango ditu, umea eginzuala bi illabete bada baña.

— ¿Zenbat eskatzen dezu ba tšalagalik?

— Iru ontzako ta erdi eskatu bearko.

— ¡Gizona! Zillarrezkoa balitz ere...

— Ezta zillarrezkoa, baño bai aragiz ondo betea. Aragiak berak ere. eraldeko ogetamarrean, ia orrenbeste jotzen du. Begiratu zaiozu nolako atzealdeak dauzkan.

— Ez, ezta neretzako egiten dana; merkešeagoa bear det. Billatuko aldegu, aukera badagota.

— Gaitz izango dezu ba ona te merkea billatzen...

Idi erraldoi biren aldemenean:

— Auetšek dira Tolosako dema irabazi zutenak.

— ¡Mutillak! Egundaño ez tet onelako idirik ikusi.

— Bai, gure bei koškorrak baño baba geiago jan dute idi auek.

— Baita indarrare alašen dute. Lau iltze ta erdi egiñ zituzten ordu betean berrogetamar kintaleko arriarekiñ.

— ¿Zenbat akullu ziran?

— Iru, onenetakoak.

— Asko esan nai du orrek.

— Bai, baña onak ziran Elgoibarkoak ere, aiek obeak idiak baño. Idietan zegoan alde guztia. Onelako idirik etziok lau *probintzietan*.

— ¿Zetara ekarri ote dituzte?

— Erakustera. Bizkaitarren batzuk zaletu omen dirala.

— Dirua bearko da ba. Neuk erosi albanitu... Pozik emango nituzke amar bat ontzako. Adiskidea, ¿zenbat eskatzen dezu idiakgatik?

— Emezortzi ontzako.

— Lekutan zio.

Esne bei on baten inguruan:

— ¡Arranoetan! ¡Eztauka errapea makala! Au ezta orratik gure lurretako enda.

— Ez, olandatarra da.

— Esagun du ille ta adarretan ere.

— ¿Otzana?

— Eztago arkume otzanagorik.

— ¿Esnetsua?

— Bai, bai. Onek esnea iturriak ura bezela ematen du. Jokatuko nioke edozeñi ez tala gaur Mondragoin onek aña esne ematen duan beirik sartu.

— ¿Zenbat pitšarro?

— Amar baietzean emango nuke.

— Aita San Antoniok bedeinka dezalata, ederra beia.

— ¡Izugarri!

Orrelako izketak zeuzkaten abelgorri tartean zebiltzan, baserritarrak. Jo batera ta jo bestera, elerik egokienean ondoan gelditzen ziran geienbat gizon pillatsoak, beren iritziak esaten ta auzokoan aberastasuna ikusten. ¡Ta nolako alaitasun ta arretarekin ikusi! Ele aurean jarri, ankak jaso erazi, kopetan atz egiñ, atzetik begiratu, lepoan ikutu, mokorrean igortzi, bizkarretik paparrera neurtu, aurtsoak oidiran gisara itz gozoakiñ palagatu, musu eman ez beste guztiak egiten zizkaten. Askotan esan oidegu, ta egiaz, gure baserritarrak ukulluko beiarri tšit samur begiratzten diola; baño ezta batere miraritzeko gauza: beia da, nekazarietzat, lanerako lagun indartsua, osasungarrizko janaria ematen dien aberea, etše askotako ondasunik andiena. Ia non dagoan norbere ondasunari maitero begiratzten eztion gizon bat.

Asko ziran egun artan Mondragoira inguratutako azoka zaleak, baño dema zaleak askozaz geiago. ¿Demaren bat altzan? Bai ba, aspaldikorik andiena. Zabaletako Iñazio Marik eta Abadiñoako José Domingok egin bear zuten aizkora joko. Biak ziran trebeak, iaioak, izen andiko aizkolariak; biak iduki zituzten illabete ta geiagoan jaten ta edaten, arrautsaz ta aragiz asetzen, išillikako indar neurtzeak egiten, ta egun orretan agertu bear zan bietatik zeñ zan nagusi.

Ori zan ba euskal gizaldien billaldirako Mondragoitarrak erabilli zuten kokoa, orrek erakarri zituan uri artara alderdi guztietako baserritarrak: Bizkai aldetik Durango, Iurreta, Garai, Berriz, Zaldibar, Abadiño, Izurza, Mañari, Azpe, Arrazola ta Elorriokoak; eta Gipuzkoatik inguruetako zalpurdietan eraman al izan zituen guztiak eta ordu batzuetan oñez ibiltieko almena zuten gizon danak.

Baster guztietara begira nebillela ta iñor esagunik ikusteko usterik gutšien neukauean,

— ¡Non zabiltz, mutill? — esan ziran norbaitek, bizkarreko bat emanaz.

— ¡Patšiko!

— Berbera.

Nere umetako lagun bat zan Patšiko au, erri tšiki bateko sendakiña, baño erri andietakoak baizen argia; berritšu samarra, baño bene bentan jakintsua; edozeñen gaistakeriak agertzen zituana, baño bakoitzari berea ematen oso zintzoa; euskalerritar itšutua, baño iñorentzat gorroto gabea; zerbait lotsagaldukoa, baño tšit egizale purrukatua; ningañ zoli garratzduna, baño biotz bigunaren jabe ona; beti erriertan jardun bear zuana, baño jolastzallerik andienetakoa; itšuretan norbaitzuen etsaia,

baño egietan askoren maitalea; gizon bero, bizi, ospindua, baño adis-kide leial ziur ziurra.

— Zorionean zatorzkit-esan nion.

— Zoritšarrean arkitzen zaitut-erantzun ziran.

— Nekeren bat aldezu?

— Zuri erakutzi bearra. Ezta neke tšikia, baño lagunagatik itzaspertu bat egin bearko.

— ¿Aspertu altzera beñere izketan?

— Zurekiñ ez. Ni baño itz jario audiagoakiñ eziñ izaten det nai aña egiñ.

Ta neri ezer geiago esateko astirik eman nai ezta, berak galdetu, berak erantzun, ta eser sakondu gabe gogora zetorzkiön autu guztiak lardazkatuaz, asi zan nere gizona:

« Utzi zadazu pakean itz zaparrada samiñen bat entzutea nai ezpadezu. Gaur Gipuzkoa guztia ementšen da, batari ta besteari ongietorria ematen nabill, eztet zurekiñ egoteko asti andirik izango, ta entzun zadazu piskatšo batean. Onean nago, ta gozoro gozoro itz egingo dizut. »

Zuk eztezu emen iñor esagutuko, itšas aldekoa zerata; baña nik bai, nik esagutzen ditut batzuek. Begira: lurrean dauden zuaitz-gerriak ikusten, dagoan baserritar ura Beizamakoa da, iñork uste duan baño gizon maltzurragoa. Zerbait erabilliko du buruan, gaur dirurik ez galtzeko edo biar edo etzi beste aposturen bat asmatzeko. Esaten dutenez, Nekazaritzatik baño geiago irabasten du jokotik. Ezta gaizki, betikoa bada irabaztea... Beste buru zuridun agure ori, Zaldibiko artzaia. Orrek eztu tšanpon askorik egingo iñoren alde. Artillezko jaka dauka berak soñean. Eztira ikusten asko asko gure egunetan era orretako jakak. Lenago bai, oroituko zera zu ere, lenago gure baserritar geientsuak beren etšietan egiten zituzten etšekoentzat bear ziranak, lodiak, sendoak, iraupen andikoak. Gero berriz eztakit nondik agertu zitzaizkigun ille urdiñezkoak, oso apañak, idun-mauketan lerro gorriak eta paparrean bera *borlatšoak* zituztela, ta oiek izan dira, urtietan, emengo mendi gizonen jakarik politenak. Badira oraiñdik orrelako batzuek, bizkaitarren soñean, batez ere. Ara orrako gizon kaikuak nolakoa daukan. ¿Zeiñ da bera? ¡A! Bai, Apatamonasterioko etšejauna. ¡Gizagaišoa! Irabazteko ustetan elorriko itzan baña emen utzi bearko dituk zizko berdean ekarritako urre zarrak. Etziok Bizkaian Zabaletakoari eramango dionik. *Nequaquan*. Apostutšo bat egin bear diot neuk ere etšejaun orri, ia gaurko aña irabazten detan... Emen gure esker aldean daukagun mozkote gorri onek Eibarkoak izan bear du. Azoka guztietan izatenda, ta iñork eztu ezer saltzen edo erosten egundaño ikusi. Baño eukiko du egiñkisunen bat. Tutean oso azkarra omen da... Eskui aldean dauzkagu

beste gizontšo bi, bata eztakit nungo errotaria, bestea badakit nungo arakiña, sasi jakintsuak, malmutzak, *bertsolariak*, bestien lepotik galanki edaten dakitenak. Gaur ere sartuko dute urdallean pitšar bana gutšienez, ta goizaldea etorriko da oiek etšera orduko, buruak urdiñak dauzkate baña. »

« Aizazu: beste ulerkera batean bai urdintasuna ugari dagoala ementše. Tšapela urdiña, amilla urdiña, praka urdiña, pipetako keia urdiña, dana da emen urdiña, alkondara, abarka edo abarketak izan ezik. Urdiña ta merkea. Izango dira berriz ere estulak eta alborengoak sendatzalle gaišoari gaberdian jaiki erazteko. Zuk eztakizu nolakoa dan gure bizitza errukarria. Ordu onean egiñ ziñan apaiz. »

« Orratikan ire irauten dute oraindik gure antziñetako abarkak. Ikusi zazu: gizon zar guztiak dauzkate ta gaste askok, zuriak, bigunak, politak, muturrean begi beltšak dituztela. Oiek dira oñetakorik apainduenak, jaiegunetakoak. Astegunetan beste batzuek izaten dituzte, zakarragoak, lodikoteak, begi gabeak, zimaurtzan edo lurpean erabiltzeko. Satorrak ere eztaukate begirik. »

« Eta ikasi zazu, bide batez, abarkadunetatik abarketak eta beste oiñzorroak jasten dituzten gizonetara dagoan gora bera ta ezberdiñtasuna. Nere iritziz, abarkadun gizonak menditarragoak, benatsuagonak, patšadagokoak, gizaseme zar ta aginpidekoai begirune obean itz egiten dakitenak dira; abarketadunak ostera ariñtšoagoak, tšoro ta tšakilla-goak, beren buruen irizte andikoak eta bestientzat destaña erreza daukatenak. Basetšetarrak, nere ustez, lenbiziko abarketa jantzitzean galdu zuten apur bat beren baserritartasuna, ta larruzko oiñzorro argitsuak jastean berriz, ia uritartzat artu daizkegu ».

« Naigabe andia ematen dit neri onek, bada urietako euskaldunak, danak ez baña bai askotšo, azaletik bakarrik dira euskaldun, miñgañarekiñ sorterri zale. ¡Tšimista gorria! Ezadazula arpegi beltzarekiñ begiratu. Deadarka esango dizut, albiste herria ezta baña. Urietan izurri tšarra dago euskerarentzat; urietan jazkera zarrakiñ batera joan zitzaizkigun gure oitura zarrak, eta jazbera berriakiñ batera datorzkigu erdera, birao, nasaikeri to tšankamekeria. Baserritarrak ez tira gizon doneak, ez. ¡Bai zera! Entzun didazu zer esan detan batzuekatik, ta eztitut guztien zauri ta zornak erakutzi. Orraztu bear andia daukate askok, badira norbaitzuk akerraren adarra baño okerragoak eta pozik astinduko nituzke gorosti makilla batekiñ; baño ala ere, baserritarren artean, abarkadunen artean daude Euskalerra barruko euskaldunik egiazkoenak. Abarkadun gutši ikusiko dezu erderaz mintzatzen edo *abanera*, *sotis* ta beste arrotz dantza nastuetan. Orretarako abarkak kendu bear dira lenbizi.»

« Ara zergatik etortzen naizen, aldetan guztian, abarkadunen jai ta jolasetara. ¡Astakeri batzuek egingo ezpalituzkete! Aitzen dituzte ba bereak eta bi. Dana dala, ni beti izango naiz abarkadunen maitale. ¡Ze arraio! ¿Nork eztu noizean beñ astakeriren bat egiten?... Iño, iño. Apostulariak badatoz. Agur, mutill, beste bat arte, gero ikusten ezpagera. ¡Bost *duro* Zabaletakoaren alde!»

Oarkera batzuk egingo nizkon Patšikori astirik eman balit: baño ¿zeñek artu gizon tšimol arreakiñ itz egiteko tarterik? Aitaren egiñ orduko eskutatu zitzatan, ta eznuan geiago begiz jo.

Baño baneukan zeri begiratu. Gizon gaste, andi, bikañ bi zetozen enparantzara, makutšik, astiro, ermo, lerden, ausarditsu, aizkora berri bana bizkarrean zekardela.

Iñazio Mari ta Jose Domingo ziran. Beren ondoan zebiltzan, toki egiñaz, aien aide, lagun ta auzokorik urrenak, arrosko ta zurikeri andietan, alderdi guztietara begira aizkolarien oso adiskide zirala adierazi naian. Arrokeriak ere bere mallak oiditu: gorengoan jarri eziñ dana, sarri egoten da goikoaren oñetan arro.

José Ramonek zekarzian beste aizkora batzuk, anaiarentzako; ta beste askoren artean Peru Odolki zeturren Iñazio Marin aurretik, besoai eragiñaz, itza, pitsa ta kertenkeria zeriola. Joanes etzan iñondik agiri.

Aizkolari bietatik Bizkaikoa zan gaztiena, gipuzkoatarra beziñ eder, zabal, sendo ta zaintsua. Oraindik etzuan iñungo enparatzen jokatu, baña bere erritarrak ziotenez, nai baño indar geiago zeukan, zumea baño bigunagoa zan, ta begia ipiñtzen zuan tukian jartzen zuan aizkora. Jose Domingo azpiratzeko gizonik etzan jaio.

Orrela esan zioten beintzat Ana Josepari Berrizko sagar saltzalle batzuek, eta orregatik billatu degu aiñ muker ta añutsu. Albiste oiek entzun baño lenagotik ere naikoa keska bazeuzkan Ana Josepak. Beñ baño geiagotan aditzen eman zion berak semeari kendu zezala jokorako zeta gaistoa, etzedilla geiago apostuetan sartu, lan egiñ zezela, etšeari begiratu zaiola; baña eskonduta gero ere, lengo lepotik zeukan arrek burua. ¡Aï, nora joango ote zitzaikon eskonsaritzat emandako urre gorriak! Aranzazuko Amari *Abe Maria*, bat mutill ura zuzendu zediñ... apostua irabazi ta gero. *Abe Maria, graziaz betea Jauna da Zurekiñ...* Aitak ere ondo erakutsi zion bere aserrea, ta garbiro esan zizkon esateko guztiak. ¡Ez biguntzea mutilla!... *Bedeinkatua zera Zu andre guztien artean ta bedeinkatua da Zure zabeleko frutua Jesus...* Bai, gurasoak alegiñak egin zituzten Iñazio Mari bide onean ipintzeko, baño alperrik. Nola beregaiñ bizi zan... *Santa Maria, Jaungoikoaren Ama...*

Zabaletako etšekoandreak etzuan bere burua ondo ulertzen ta etzuan, gai onetan, egia osoa esaten, ez nai etzualako, ezpada zer gertatzen

zitzaion etzekialako. Zalla da norbere berri jakitea. Semeari esaten zionean etzedilla apostuetan asi, naieza baño bere mutilla farregarri geldituko otezan bildurra ta berak aurreratutako diru ederraren arriskua erakusten zuan geiago Ana Josepak. Aurretiaz izaten ziran beti onen erriertak, bada jokoa irabazi ondorean etzegoan Iñazio Mari bezelako mutillik, batez ere tšanponen batzuk etšera eramaten bazituan. Iñoiz beiñ Joanes argiak adierazi zion lausotasun au, baño errez astutzen zitzaion emasteari apuko berria zetorreanean.

Irakurlea: nik eztitut gauzato auek Ana Josepa makurtzeagatik ipintzen. Eztira orrenbesteko akatzak: etšekoandrea zan, ta etšekoandre danak egiten diote diruari ongiotorri andia; ama zan, ta ama guztiak nai dute beren semeak gallurrik gallurrenean ikustea.

Ama zalako zegoan esaten ari nintzan leku ta garaian, jokoa asi baño lentšoago, armalla batera igota, beste-batzuekiñ tšondortuta, gizadiaren erdira begira, seme maiteari begiak boteaz, ausarta eman naiaz, susmo tšarrean, aiene mintsuan, zitala, errea, pipertua, Bizkaiko emakumeak ziotena eziñ eramanik, bere tšiteari lagundu nai dion olloa bezela, erraietako umearen guda ikusten duan leoi-eme baten irudira, ta buruko illetatik edozeñi laster eltzeko gogoarekiñ. Zarra izanarren lanak emango zituan orratik bizkaitarren bati eltzen bazion.

Baño utzi ditzagun andrazkoak eta ikusi dezagun gaste adoretuen esetsaldia, Mondragoiko ikuskizunik andiena ori zan ezkeru.

Errizañak makilka ta bultzaka gizon-ustai trinko bat egiñ zuanean, eldu ziran jokalariok zugaitzeraño, begiratu zioten alkarrri itzerdika batzuk esan bitartean, aukeratu zituaten berriz, banan banan ikusiaz, lenago ere ondo aukeratuta zeuden aizkorak, entzun zituzten sasi jakintsuen azkenengo esanak eta jaurtigi zuan Juan Andresek ontzurre bat gora goraka jokalari bakoitzari bere zugaitza izendatzeko.

¡Eldu zan ordua! Enparantzako gizatalde ugaria zabalundu zan ekaitzaren aizeak ikutzen dion zugaztia bezela; saltzalleak eta erosleak, gizonetzko ta emakume danak utzi zituzten beren tokiak bere-bizikorik azkarren, urbildu ziran guztiak gizon-ustai trinkoareu atze aldera, ta mai gañetan, zorroetan, gurdietan, arri malletan, inguruetako leio ta tellatuetan buru mordoška berriak agertu zirau artega, enparantzara begira.

Nik eztaikit zergatik iruditu zitzaitan bildurra sartu zitzaie la gizon askori biotzoan, bada lentšoago garrašika zebiltzanak išill išillik gelditu ziran, farre algaretan zeudenai kopeta lañotu zitzaie, ta destañarik andienak esaten zituztenak, ezia ipiñi zioten, españetan, biotzetik zetorkioten geiegizkeriari. Bai, bildurrak zeuzkan gizonak beren marratik

erten gabe, bildurrak zeuzkan alkarri zor zioten begirunean, maitetasunak baño askozaz obeto.

Ala ere bizkaitarren batzuk, beren ustea edo irabazi-naia ezin gorderik, bazebiltzan deadarrez:

— ¡Ontza bat urre Abadiñoakoaren alde! ¡Ontza bi urre José Domingon alde!

Ta gipuzkoatarrik beroenak edo jokalarienak onela erantzuten zioten:

— ¡*Ai ba*, eginda daude bi ontzurreak! ¡Baita zortzi nai badituzu ere, baita idiak ere! Peru Odolkik lepoa nai zuan jokatu.

Bitartean gure aizkolariok, aoa zabaldu gabe, osoro benaz, patšada onean, *plaza gizonai* zegokioten bezela, kendu zituzten oñetatoak, eman zioten eskuai tšistua, artu zuan bakoitzak bere aizkora, ta jarri ziran tente zugaitz gañean beren lan ikusgarria asteko aginduaren zai.

¡Une larria! ¡Ergai estua! Apostularien deadarrak eta billera giza-tsuko durundi zurrumurroak berealako baten bukatu zitzaizkigun, biotzak taupadaka geunzkan, ainbeste milla gizon eleizan beziñ geldi ta išillik geunden.

Balio ezkiñan luzaroan egon. — ¡Asi! — esan zuan agintzalleak, eta gure gizaseme bikañ biak, bat batera, sartu zituzten beren aizkorak zugaitz lodien biotzetaraño, koipetan sartzen dan labana baño ainbat errezago. Ta aizkorak erortzearekiñ batean baserritar guztiak, trumoi ikaragarriaren itšurako alarau luze bat egin zuten, ta asi ziran batzuek berriren berriz biriak bota bearrean, estarriak eten bearrean ojuka:

¡Ja, José Domingo maitia, ekiñ ortše, ekiñ, zu lakorik eztagota! ¡Ja, Iñazio Mari, ia Inšio, ia Išio! ¡Aufa! ¡aufa! ¡aufa! ¡Ori dek, ori dek, ori dek jotzea! ¡Aurrera, aurrera, eurea dek eta!

Etzan lenengotik igarten garailari zeñ izan gozan. Biak jokutzen zuten ederki; biak jotzen zuten zuaitz gerria gogor, azkar, zuzen, bear zan tokian bertan, alderdi batera ta bestera espal zati andiak boteaz, surtako egurrak tšingartak botatzen dituan gisara.

Lendabiziko zugaitza berdiñ berdiñean bukatu zuten... Orobat bigarrena... Ta irugarrenaren gañean, asieran bezela zeuden jokalariaik, zall, zimel, zauli ta kementsu, zizt eta zazt, dinbi ta danba, batak besteari aurrerik artu ezinda. Apostularien armintasunak etzuan neurririk. ¡Jaungoiko Donea! ¡Zerk gertatu bear ote zuan!

Jose Domingo ta Iñazio Marin erakusteak, gizon oituak, zugaitzen ondoan makurtuta, makillatšo batekiñ erakusten zioten nun jo, ta eskuakiñ kentzen zizkaten katigatuta gelditzen ziran espal zatiak, izugarri pizkor; ta aurrean zeuden beste adiskideak, ortzak estutuaz,

españak okertuaz, buruari eragiñaz, ziñuka, inkezaka, jeupadaka, alegiñ guztiak egiten zituzten aizkoradunai *laguntzen*.

— ¡Ia, Jose Domingo, — entzuten zan ziotela — ia, Jose Domingo, jo gogotik, ondo zuazda! ¡*Alimo*, Iñio, *alimo*, bestea nekatu dek eta, geiago aiz ta, *alimo*!

¡Egundaño alakorik! Azkenengo zugaitzean, seigarrenean, or nunbait zebiltzan biak, berdin samar zeuden oraindik. Berdiñ baño biak unatuta, adikatuta, piper gorria baño gorriago, izerdi patsetan, koipe ta lurrunetan, arnasa estuarekiñ, sutegiko auspoen autzera puzka, ta okotzetatik bera esne itšurako pitza erortzen zitzaiea. Amaitu bear zuan jokoak eta nola iñork etzekian. ¡Ura urduritasuna! ¡Ura ezurretañoiko ikara! ¡Ura nik neukan errukia! Naiago nuan toki artara joan ezpanitz... Aizkolariok zearka begiratu zioten alkarri. ¡Aiene! Galtzeko zorian zeukaten lagunen dirua, etšeko pakea, erritarren arrera ona, ¡beren izen andia! Baño etzuten etsi nai, ez etsi beia jo arte. Len baño gogorrigo jarrai zioten beren arloari, len baño zoliago, biziago, nabarmenago jarrai zioten, esker eskui, or ta emen, ongi ta gaizki, zuzen ta oker, gizon lauso aserratuen gisara zugaitzak astinduaz, ta iskanbillarik andienarekin, ikusle guztien ¡ia! ¡ortše! ¡aurrera! ¡jekiñ! ¡jo! ¡jausi! ¡bota! ¡ebaki! ta beste oju estuen erdian.. ¡et!.. ¡et!.. ¡et!.. ¡¡bibaa!!.. bukatu zan joko.

Orduantše erten zuten baserritar guztiak beren marratik ibai ujoltsuak zelai ta soroetara erletzen duten itšureian; orduantše urratu ziran alkarren begiruneko lokarriak eta ler egiñ zuten anima dollorren griña zatar ta arrokeri lotsagabeak.

¡An esan ziranak! ¡An entzun nitua gauzak! — ¡*Biba* gu ta gutarrak! ¡Bera ustelak! ¡Astoak ukullura! ¡Beste gizonik Bizkaian bada, eman dezala arpegi! ¡Eguskiaren azpian iñor baldiñ bada, agertu dedilla emen! ¡Betik gara prakak jasten dituanik iñon bada, betor Iñazio Marin ondora! ¡Eztago iñon gipuzkoatarrak bezelakorik! ¡Gora Gipuzkoa! ¡Gora Zabaleta! ¡Gora Iñazio Mari!

Nik eztakit, nola ito etzan au adiskidien besoetan. Ainbesterañoa zan danen leptotik eldu bearra, besapetik artuta jaso naia, bular gañean estutzea, bizkarrekoak ematea, gizonari paketan utzi eziña. Etzegoan ura bezelako gizonik lurbira guztian, baserritarrentzat.

Jose Domingok etzuan izan ainbeste lagun. Azpian gelditzen danak beti du lagun gutši. Baño bai leialak.

— Eztotzu alde askogaz irabazi — esaten zioten jastetšeruntz zeramatela — aizkorakada bigaitik izan da guztia. Adarbegia idoro ezpazendu, zeurea zan joko. ¡Adarbegi añaniñua!... Osta ostean irabazi ta alango

arrokeriak. Ondiño ikusi bear dozue ba alkar, bai Jaungoikoak gura badau....

Nik eznuan ikusi, baño badakit arratsalde artan bi jostallu erosi zituala Ana Josepak: aurtsoak niazkatzeko izaten duten ustaitsoa ta burni me argizko ume-tšintšarria, biak erreal batean, oso garesti. Ia ba egun guztiak etziran berdiñak eta. Manueltsori ta Jošeri zerbait erosteko ere egon zan, baño ¿zertako? Azukre koškor bana eman ta kito. Mondragoiko azukre, koupita karamelo guztiak baño gozoagoa zan emango zien albistea. ¡Jas! ¡Zeiñ ederki jokatu zuan Iñazio Marik! Joanesek esanak esango zituan baña diruak irabazten zekian mutillak.

Illunabarrean, nere eginkisunak amaituta erri alderuntz nentorrela, baserritar asko billatu bideko ostatueta, oiturazko astedenak egiten, premia gabeko jan edanetan, beste dema batzuetarako asia botatzen ra ardoak ematen duen indarrarekiñ bertsoak eresitzen.

Ara nik zalpurdirako argi billa sartu nintzan ostatu batean entzun nituanak:

*Bertso berri batzuek
Nai ditut paratu,
Pulamentu esanaz
Gaur zer dan pasatu,
Bizkai guztia emen
Guk degu ondatu
Ezta Išio Mari
Aiñ gaizki portatu.*

*Gaurko apostu orrek
Badu inportantzia,
Itz bitan esango det
Bere sustantzia:
Bizkaitarren diruak
Bete dit poltsia,
Ara zergatik detan
Nere alegrantzia.*

Etziran neri batere *alegrantziak* eman aien aoetan euskereak zeukan gorniak.

¡Eta aien aoetan bakarrik balitz!